

ХУЛІГАНСТВО, ВЧИНЕНЕ ФУТБОЛЬНИМИ ВБОЛІВАЛЬНИКАМИ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

HOOLINESS COMMITTED BY FOOTBALL FANS AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH: CRIMINOLOGY AND CRIMINALISTIC ASPECTS

Кириченко О.В., д.ю.н., професор,
ректор, професор кафедри права,
Дніпровський гуманітарний університет

В статті досліджено питання щодо хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, як об'єкта кримінологічного та криміналістичного дослідження, а також визначено пріоритетні напрями щодо подальших наукових досліджень з цієї проблематики.

Зазначено, що огляд стану наукової розробки цієї проблематики вимагає ознайомлення з цього питання за трьома напрямками: 1) кримінологічні та криміналістичні дослідження, присвячені проблемам протидії кримінальним правопорушенням проти громадського порядку; 2) кримінологічні та криміналістичні дослідження, присвячені проблемам протидії хуліганству; 3) кримінологічні та криміналістичні дослідження, присвячені проблемам протидії хуліганству, вчинені футбольними вболівальниками.

З'ясовано, що на сьогодні існує ряд питань з кримінологічних та криміналістичних проблем протидії хуліганству, вчиненого футбольними вболівальниками, які залишилися поза увагою дослідників або потребують додаткового розгляду.

Визначено пріоритетні напрями щодо подальших наукових досліджень кримінологічних та криміналістичних проблем протидії хуліганству, вчиненого футбольними вболівальниками: 1) методологічні підходи дослідження проблем запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; 2) профілактична діяльність слідчого під час досудового розслідування; 3) правове регулювання діяльності слідчого щодо виявлення причини та умов, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення; 4) взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами Національної поліції під час запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; 5) інформаційно-аналітичне забезпечення запобіжної діяльності та розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; 6) роль громадськості під час запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

Ключові слова: хуліганство, футбольні вболівальники, об'єкт, кримінологічне дослідження, криміналістичне дослідження, протидія, запобігання, досудове розслідування.

The article examines the issue of hooliganism committed by football fans as an object of criminological and forensic research, and also identifies priority directions for further scientific research on this issue.

It is noted that the review of the state of scientific development of this issue requires familiarization with this issue in three directions: 1) criminological and forensic studies devoted to the problems of combating criminal offenses against public order; 2) criminological and criminological studies devoted to the problems of combating hooliganism; 3) criminological and criminological studies devoted to the problems of combating hooliganism, carried out by football fans.

It has been found that today there are a number of issues related to criminological and criminological problems of combating hooliganism committed by football fans, which have been overlooked by researchers or require additional consideration.

The priority directions for further scientific research into criminological and forensic problems of countering hooliganism committed by football fans have been identified: 1) methodological approaches to researching the problems of preventing and investigating hooliganism committed by football fans; 2) preventive activity of the investigator during the pre-trial investigation; 3) legal regulation of the activity of the investigator regarding the identification of the cause and conditions contributing to the commission of a criminal offense; 4) interaction of the investigator with operational and other units of the National Police during the prevention and investigation of hooliganism committed by football fans; 5) informational and analytical provision of preventive activities and investigation of hooliganism committed by football fans; 6) the role of the public in the prevention and investigation of hooliganism committed by football fans.

Key words: hooliganism, football fans, object, criminological investigation, forensic investigation, counteraction, prevention, pretrial investigation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах одним із завдань правоохоронних органів є забезпечити правовими засобами громадський порядок і громадську безпеку суспільства, охорону прав і свобод людини і громадянина, власності, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Одним із видів кримінальних правопорушень проти громадського порядку є хуліганство. Як зазначив О. А. Антонюк, футбольні хулігани, члени окремих радикальних рухів, учасники політичних партій можуть вчиняти зазначені діяння у разі проведення відповідних заходів: політичних мітингів, футбольних матчів, зборів різних спільнот відповідно до віросповідання або гендерної приналежності [1, с. 7].

У зв'язку з цим актуальним є наукові дослідження з теоретико-прикладних проблем протидії хуліганству, у тому числі які вчинені футбольними вболівальниками. Враховуючи те, що зазначені кримінальні правопорушення мають агресивний характер, то у першу чергу дослідження цих проблем потребують з точки зору запобігання цим суспільно небезпечним діянням та реагування правоохоронної системи на їх вчинення.

Аналіз останніх досліджень. Проблемами запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, займалися О. А. Антонюк, Н. В. Верлас, Т. П. Гусак, О. С. Данчул, М. М. Єфімов, Б. В. Клімов, Н. О. Кононенко, М. О. Ларкін, А. О. Масалітін, О. В. Мельковський, Ю. В. Пирожкова, М. М. Рудика та інші. Праці зазначених науковців мають значне теоретичне та прикладне значення для кримінологічної та криміналістичної науки, а також для потреб правоохоронної діяльності. Але на сьогодні є необхідність з'ясування проблемних питань, пов'язаних із запобіганням та розслідуванням хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, які потребують подальшого наукового дослідження.

Метою статті є дослідити питання щодо хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, як об'єкта кримінологічного та криміналістичного дослідження, а також визначити пріоритетні напрями щодо подальших наукових досліджень з цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні існує ряд наукових досліджень, в яких розглядалися проблеми протидії хуліганству, вчиненими футбольними вболівальниками, кримінологічними та криміналістичними засобами.

Огляд стану наукової розробки цієї проблематики вимагає ознайомлення з цього питання щонайменше за трьома напрямками:

1) кримінологічні та криміналістичні дослідження, присвячені проблемам протидії кримінальним правопорушенням проти громадського порядку;

2) кримінологічні та криміналістичні дослідження, присвячені проблемам протидії хуліганству;

3) кримінологічні та криміналістичні дослідження, присвячені проблемам протидії хуліганству, вчинені футбольними вболівальниками.

Так, до першої групи досліджень слід віднести монографічне дослідження О. А. Антонюка, який дослідив концептуальні основи методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку, зокрема: досліджено питання щодо загальнотеоретичних положень розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку; надана криміналістична характеристика цих кримінальних правопорушень; охарактеризовано планування, організація та тактичне забезпечення розслідування кримінально протиправних діянь проти громадського порядку; узагальнено зарубіжний досвід розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку; встановлено особливості протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти громадського порядку, а також засобів її подолання; з'ясовано специфіку профілактичної діяльності уповноважених осіб у провадженнях за фактами учинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень [2]. За результатом дослідження автором сформовано сучасну концепційно-сутнісну модель розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку, що зводиться до формування міжвидової (родової) методики розслідування вказаних протиправних діянь з огляду на їх кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні характеристики, а також особливості процесуального, тактичного та організаційного забезпечення проведення процесуальних дій під час реалізації визначеної категорії кримінальних проваджень [2, с. 6].

До другої групи досліджень щодо протидії хуліганству кримінологічними та криміналістичними засобами присвячені роботи В. В. Артюхової «Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання» [3]; Д. А. Демчишина «Кримінологічна характеристика та запобігання хуліганству в Україні» [4]; М. М. Єфімова «Методика розслідування хуліганства» [5]; В. П. Трясуна «Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях» [6] тощо.

У наукових дослідженнях, які відносяться до першої та другої групи досліджень, надана кримінологічна та криміналістична характеристика кримінальних правопорушень проти громадського порядку взагалі та хуліганства зокрема, визначено детермінанти цих кримінальних правопорушень, охарактеризовано особа злочинця, запропоновано методика розслідування зазначеної категорії кримінально протиправних діянь та визначено заходи запобігання їм. Ці дослідження є підґрунтям для подальших досліджень актуальних питань щодо запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

Безпосередньо кримінологічним та криміналістичним проблемам протидії хуліганству, вчиненого футбольними вболівальниками, присвячені монографічні дослідження Н. О. Кононенко «Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів» [7]; А. О. Масалітіна «Розслідування злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футбольних вболівальників» [8]; М. М. Рудика «Запобігання злочинам, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями в Україні» [9].

Крім того, окремим питанням, пов'язаним із запобіганням та розслідуванням цієї категорії кримінальних право-

порушень, присвячені публікації Т. П. Гусака «Кримінологічна характеристика злочинів, скоєних футбольними вболівальниками, та їх попередження» [10]; Б. В. Клімова «Способи вчинення хуліганства футбольними вболівальниками» [11]; М. О. Ларкіна «Криміналістична характеристика хуліганства, що вчиняється футбольними вболівальниками (фанатами)» [12]; Ю. В. Пирожкової, Н. В. Верлоса, О. В. Мельковського «Організаційні та тактичні особливості проведення допиту підозрюваних при розслідуванні хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками», «Способи вчинення хуліганства футбольними вболівальниками як елемент криміналістичної характеристики злочину» [13; 14] тощо.

Слід зазначити, що вказаними дослідниками значна увага була приділена дослідженню способів вчинення футбольними вболівальниками хуліганських дій, оскільки з'ясування способів вчинення цих кримінально протиправних дій дає можливість визначити найбільш ефективну систему запобіжного впливу на футбольних вболівальників з метою недопущення вчинення з їх боку цих кримінальних правопорушень та у разі їх вчинення правильно спланувати й організувати досудове розслідування.

Як зазначив Б. В. Клімов, характерною криміналістичною значимою особливістю способів безпосереднього вчинення футбольними вболівальниками кримінально караного хуліганства є те, що спочатку переважна більшість дій щодо порушення громадського порядку, які самі по собі не є кримінально каранними, набувають ознак грубого суспільно небезпечного порушення у поєднанні саме з особливою зухвалістю, зокрема, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, навіть, якщо вони були розпочаті як дії, що містять ознаки виняткового цинізму. Відтак, досліджуваній вид кримінального правопорушення має чітко виражений насильницький характер [11, с. 217].

Усі способи вчинення хуліганства, в тому числі і футбольними вболівальниками, умовно можна диференціювати на: 1) демонстративно-зневажливі (цинічні рухи тіла у поєднанні з нецензурною лайкою, оголення різних частин тіла, демонстрація плакатів, банерів з образливими слоганами, створення штучного шуму, що призводить до зриву футбольного матчу та інше); 2) агресивно-силові (псування або пошкодження майна, використання піротехнічних виробів (ракет, флайерів), використання вогневої або холодної зброї чи спеціальних засобів для нанесення тілесних ушкоджень іншим вболівальникам чи опору представникам правоохоронних органів та інше) [14, с. 436-437].

Аналіз наукових праць з кримінологічних та криміналістичних проблем протидії хуліганству, вчиненого футбольними вболівальниками, дають підстави стверджувати про те, що на сьогодні існує ряд питань, які залишилися поза увагою дослідників або потребують додаткового розгляду. Серед них слід виділити наступні:

1. Методологічні підходи дослідження проблем запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

Проблема наукового розуміння запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, має структурно-дисциплінарні зв'язки з проблемами, що розглядаються іншими галузями науки. З одного боку, досліджувана проблематика є прикордонною і знаходиться на стику декількох галузей наук, з іншого – вона має принципово міждисциплінарний характер, тобто

2. Профілактична діяльність слідчого під час досудового розслідування.

Під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень слідчий, окрім встановлення і доказування обставин їх учинення та винних осіб, повинен виконувати профілактичні функції.

Профілактична діяльність слідчого здійснюється із використанням криміналістичних прийомів та методів під час досудового розслідування з метою виявлення чинників, які сприяють вчиненню хуліганських, та здійснення профілактичного впливу на осіб з числа футболістів вболівальників щодо недопущення вчинення з їх боку хуліганства та інших правопорушень. За своїм цільовим призначенням, умовами та способами пізнання тактичні прийоми профілактики кримінальних правопорушень складають систему спеціально спрямованого, нормативно врегульованого впливу на відповідні об'єкти [15, с. 52].

Важливу інформацію про чинники, які сприяють вчиненню футболістами вболівальниками хуліганства, можна отримати шляхом проведення слідчих (розшукових) дій.

3. Недосконалість правового регулювання діяльності слідчого щодо виявлення причини та умов, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення.

Одним із позитивних моментів прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України є те, що оперативним підрозділам правоохоронних органів надано функції щодо запобігання кримінальним правопорушенням, виявлення латентних кримінальних правопорушень і встановлення осіб, що їх вчинили. Негативним моментом є те, що в нормах цього законодавчого акту відсутні вимоги до виявлення причин та умов по конкретному кримінальному правопорушенню під час досудового розслідування [16, с. 14]. Тому додаткового вивчення потребує питання щодо обов'язку слідчого по кожному кримінальному правопорушенню встановлювати чинники, які сприяють вчиненню конкретного кримінального правопорушення.

4. Взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами Національної поліції під час запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футболістами вболівальниками.

Наприклад, взаємодія слідчого та оперативних підрозділів має різноманітний характер і здійснюється в певних правових формах, зокрема в процесуальній та непроцесуальній (організаційній). Вона повинна базуватися на вимогах положень законів і відомчих нормативно-правових актів, а їх спільна узгоджена діяльність, спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства, – на керівній і організуючій ролі слідчого [17, с. 241]. Загальними формами взаємодії в Національній поліції є: негайне і взаємне інформування про кримінальні правопорушення; одночасне проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій та пошукових заходів; своєчасне залучення всіх органів і підрозділів Національної поліції для встановлення та затримання злочинців; взаємний обмін інформацією; спільне використання техніки, засобів зв'язку, транспорту, можливостей автоматизованих та оперативно-довідкових обліків, що перебувають у розпорядженні Національної поліції тощо [18, с. 267].

Слід зазначити, що сучасними загальними проблемами взаємодії слідчих з працівниками оперативних підрозділів

є відсутність у нормативно-правових актах прямої вказівки на спільний аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, визначення профілактичних заходів щодо недопущення вчинення нових кримінально протиправних діянь; відсутність критеріїв оцінки діяльності працівників оперативних підрозділів під час роботи за кримінальним провадженням [19, с. 321].

5. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобіжної діяльності та розслідування хуліганства, вчиненого футболістами вболівальниками.

Слід погодитися з Т. П. Гусаком, який до напрямів запобігання правопорушень серед футболістів вболівальників відносить розширення бази даних та здійснення оперативного обміну інформацією між підрозділами Національної поліції про найбільш активних учасників групових правопорушень і масових заворушень серед вболівальників, їх лідерах, які негативно характеризуються, зокрема неповнолітніх, виявлених при проведенні спортивних заходів або під час їх прямих заходів до місця проведення матчів на різних видах транспорту, а також запровадження системи обліку осіб, що входять у різні неформальні молодіжні об'єднання футболістів фанатів, передбачивши збір, обробку та видачу повної інформації на дану категорію осіб, включаючи відомості про лідерів, активних учасників та членів цих рухів, в місцях їх концентрації [10, с. 198].

6. Роль громадськості під час запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футболістами вболівальниками.

Значення використання громадськості під час запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футболістами вболівальниками полягає в тому, що їх використання обумовлено як засіб реалізації соціальної функції держави щодо забезпечення прав і свобод людини, забезпечення захисту інтересів суспільства і громадян від хуліганства та інших кримінально протиправних посягань, забезпечення правопорядку та публічної безпеки.

Висновки. На сьогодні існує ряд питань з кримінологічних та криміналістичних проблем протидії хуліганству, вчиненого футболістами вболівальниками, які залишилися поза увагою дослідників або потребують додаткового розгляду, зокрема: 1) методологічні підходи дослідження проблем запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футболістами вболівальниками; 2) профілактична діяльність слідчого під час досудового розслідування; 3) правове регулювання діяльності слідчого щодо виявлення причини та умов, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення; 4) взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами Національної поліції під час запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футболістами вболівальниками; 5) інформаційно-аналітичне забезпечення запобіжної діяльності та розслідування хуліганства, вчиненого футболістами вболівальниками; 6) роль громадськості під час запобігання та розслідування хуліганства, вчиненого футболістами вболівальниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк О. А. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку: наукові та праксеологічні засади: монограф. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 384 с.
2. Антонюк О. А. Теоретичні основи методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 40 с.
3. Артюхова В. В. Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 313 с.
4. Демчишин Д. А. Кримінологічна характеристика та запобігання хуліганству в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Маріуполь, 2021. 286 с.
5. Єфімов М. М. Методика розслідування хуліганства : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 216 с.
6. Трясун В. П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 20 с.
7. Кононенко Н. О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 197 с.
8. Масалітін А. О. Розслідування злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футболістів вболівальників : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 188 с.
9. Рудик М.М. Запобігання злочинам, що вчиняються молодіжними футболістськими угрупованнями в Україні : монограф. Київ, 2019. 288 с.

10. Гусак Т. П. Кримінологічна характеристика злочинів, скоєних футболними уболівальниками, та їх попередження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 25. С. 195–198.
11. Клімов Б. В. Способи вчинення хуліганства футболними уболівальниками. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1. С. 212–217.
12. Ларкін М. О. Криміналістична характеристика хуліганства, що вчиняється футболними уболівальниками (фанами). *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. № 4. 2018. С. 107–111.
13. Пирожкова Ю., Верлос Н., Мельковський О. Організаційні та тактичні особливості проведення допиту підозрюваних при розслідуванні хуліганства, вчиненого футболними уболівальниками. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 91–98.
14. Верлос Н. В., Пирожкова Ю. В., Мельковський О. В. Способи вчинення хуліганства футболними уболівальниками як елемент криміналістичної характеристики злочину. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 434–437. URL : http://sej.org.ua/1_2023/103.pdf (дата звернення: 17.01.2024).
15. Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблема теорії та практики : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 428 с.
16. Кириченко О. В. Теоретичні засади формування системи оперативно-розшукової протидії злочинності. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення* : матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 червня 2021 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 12–17.
17. Кириченко О. В. Актуальні питання взаємодії оперативних підрозділів органів внутрішніх справ зі слідчими під час протидії злочинам проти громадської безпеки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 239–246.
18. Кириченко О. В., Шендрик В. В. Проблеми взаємодії підрозділів кіберполіції з органами досудового розслідування під час протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*. 2023. № 5(11). С. 263–273.
19. Кириченко О. В. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами правоохоронних органів під час виявлення та розслідування корупційних кримінальних правопорушень: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 316–322.